

Марія Миколаївна ДАНИЛЮК

аспірантка,
кафедра фінансів суб'єктів господарювання та страхування,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: malculum@mail.ru

**ФІНАНСОВІ БОРГОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРИКЛАДНІ МОЖЛИВОСТІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ**

Данилюк, М. М. Фінансові боргові зобов'язання: методологія та прикладні можливості реструктуризації [Текст] / Марія Миколаївна Данилюк // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 1. – С. 111-116. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Спроможність обслуговувати державою власні фінансові боргові зобов'язання – один із ключових чинників макроекономічної стабільності в країні, а ефективне їх використання може стати потужним фактором економічного зростання та забезпечити стійку позицію на міжнародному ринку капіталу, а також забезпечити додатковий приплив інвестицій на вигідних умовах.

Мета. Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування сутності фінансових боргових зобов'язань як складових державного боргу та їх вплив на економіку країни.

Метод (методологія). Використано системно-структурний аналіз для вивчення сутності фінансових боргових зобов'язань, зокрема системний підхід для виявлення причин виникнення державних фінансових боргових зобов'язань.

Результати. Проведене дослідження дало змогу розширити методологічні підходи до вивчення фінансових боргових зобов'язань, які доцільно розглядати як особливий вид фінансових відносин між державою та територіальною громадою в особі уповноважених органів, та юридичними і фізичними особами, що виникають, видозмінюються та припиняються у процесі розміщення державних боргових цінних паперів (як внутрішньої, так і зовнішньої позики) та залучення кредитів органами державної влади. Прикладна перевага запропонованого напрямку досліджень полягає в тому, що він дає змогу науково обґрунтувати доцільність і напрямки формування фінансових боргових зобов'язань для забезпечення економічної стабільності.

Ключові слова: фінансові зобов'язання; фінансові боргові зобов'язання; реструктуризація; державний борг; гарантійні зобов'язання; бюджетні зобов'язання.

Mariya Mykolayivna DANYLYUK

PhD Student,
Department of Finance of Business Entities and Insurance,
Ternopil National Economic University
E-mail: malculum@mail.ru

**FINANCIAL DEBT OBLIGATIONS:
METHODOLOGY AND APPLIED RESTRUCTURING OPTIONS**

Abstract

Introduction. The ability of the state to serve its own financial debts is one of the key factors of macroeconomic stability in the country. Their effective use can be a powerful factor of economic growth. It can ensure a strong position in the international capital markets and provide additional inflow of investments on favorable terms.

Goal. The purpose of the study is scientific and theoretical substantiation of essence of financial liabilities as a component of public debt and its impact on the economy.

The method (methodology). We have used the system and structural analysis to study the nature of financial liabilities, including a systematic approach to identify the causes of the public finance debt.

Results. The research has allowed the expansion of methodological approaches to the study of financial debt. It should be considered as a special kind of financial relationship between the state and local community through their

© Марія Миколаївна Данилюк, 2016

authorized bodies, and legal entities and individuals. These relationships arise, modify and cease in the process of placement of government debt securities (both domestic and foreign loans) and attraction of credits by state authorities bodies. Applied advantage of the proposed area of research is that it enables the possibility to prove the feasibility and direction of formation of financial debt from the scientific point of view to ensure economic stability.

Keywords: *financial commitments; financial debt; restructuring; State debt; warranty; budgetary commitments.*

JEL classification: H600, H630, H690

Вступ

Однією з основних тенденцій розвитку світової економіки є процес глобалізації, який суттєво змінює систему боргових фінансів країн, здатен сприяти прискоренню їх економічного розвитку, однак може стати і джерелом загрози економічній безпеці. Послідовна інтеграція України до сучасного світового господарського простору потребує врахування впливу процесів глобалізації світової економіки на національну економіку та боргову безпеку. Спроможність обслуговувати державні боргові зобов'язання – один із ключових чинників макроекономічної стабільності в країні. Від характеру вирішення боргової проблеми залежить бюджетна дієздатність України, стан її валютних резервів, а отже, стабільність національної валюти, рівень відсоткових ставок, інвестиційний клімат, характер поведінки всіх сегментів вітчизняного фінансового ринку.

Мета статті

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності фінансових боргових зобов'язань як складової державного боргу та їх вплив на економіку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження

Останнім часом в економічній науці особливу увагу звертають на категорію фінансових зобов'язань держави. Це поняття розуміють як особливий вид фінансових відносин між державою та територіальною громадою в особі уповноважених органів і юридичними і фізичними особами, яке виникає, видозмінюється та припиняється у процесі мобілізації, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів [1, с. 85].

Сутність фінансового зобов'язання полягає в тому, що воно неодмінно повинно припинитися, в ідеалі – належним виконанням. Відповідно, його елементний склад може змінюватися, а структурні зв'язки ускладнюються або спрощуються. Виконання фінансового зобов'язання неможливе, якщо між його сторонами не склалися певні системні зв'язки. Діалектичне об'єднання суперечностей інтересів сторін і їх співпраці забезпечує динаміку зобов'язання. У своєму розвитку воно, як правило, проходить дві стадії: виникнення і виконання. При виникненні зобов'язання між державою в особі уповноважених органів та юридичними і фізичними особами утворюється зв'язок, що наділяє їх особливими правами і обов'язками. До моменту виконання можлива зміна зобов'язання, за умови появи додаткових елементів – суб'єктів, об'єктів, що трансформують зміст та структуру зобов'язання.

М. Перепелиця, досліджуючи фінансові зобов'язання держави, поділяє їх на два основні види – бюджетні та боргові [1, с. 77], наголошуючи на тому, що можуть існувати й інші види фінансових зобов'язань. С. Жиленко, О. Ляховець до складу фінансових зобов'язань відносять безумовні (прямі) та умовні (гарантовані) боргові зобов'язання [2, с. 45]. Боргове зобов'язання, згідно з Бюджетним кодексом України, – це зобов'язання позичальника перед кредитором за кредитом (позикою), що виникло внаслідок випуску і розміщення боргових цінних паперів або укладення кредитних договорів. Хоча у Бюджетному кодексі не розтлумачено окремо поняття «боргове зобов'язання держави», яке утворюється в результаті державного кредиту, та не подано конкретизації типу боргових зобов'язань, про це можна довідатись, проаналізувавши поняття «державний борг», яке дослідники розглядають у різних джерелах як:

- загальну суму боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення [3];
- система фінансових зобов'язань держави перед юридичними та фізичними особами, резидентами та нерезидентами, іншими країнами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, що виникають у результаті здійснення запозичень державою; пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань за попередні роки згідно із законодавством [4, с. 111];
- сума фінансових зобов'язань сектору загального державного управління, які мають форму договірних, стосовно внутрішніх і зовнішніх кредиторів, щодо відшкодування залучених коштів та виплати відсотків [5, с. 24];
- загальна сума емітованих, але непогашених позик з нарахованими процентами, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань» [6, с. 11].

Отже, в економічній літературі наведено тлумачення державного боргу у вузькому розумінні – як сукупність грошово-кредитних відносин, за якими виникають боргові зобов'язання держави як позичальника, боржника або гаранта, та в ширшому значенні – як система фінансових зобов'язань держави, що з'являються у результаті здійснення запозичень із наданих державою гарантій.

На основі розглянутих вище трактувань понять можна зробити висновок, що отримання кредитних ресурсів та неповернення їх у визначений за умовами кредитного договору термін призводить до появи боргу. Загалом державний борг можна визначити як сукупність відносин, за якими виникають фінансові зобов'язання держави як позичальника, як боржника або як гаранта. Необхідно розуміти і розмежовувати види фінансових зобов'язань держави, які передбачають потребу здійснення окремих платежів за рахунок бюджетних коштів. Адже в кожному конкретному випадку є свої типові форми утворення, обслуговування, погашення або відшкодування. Тобто державний борг формують фінансові зобов'язання, наведені на рис 1.

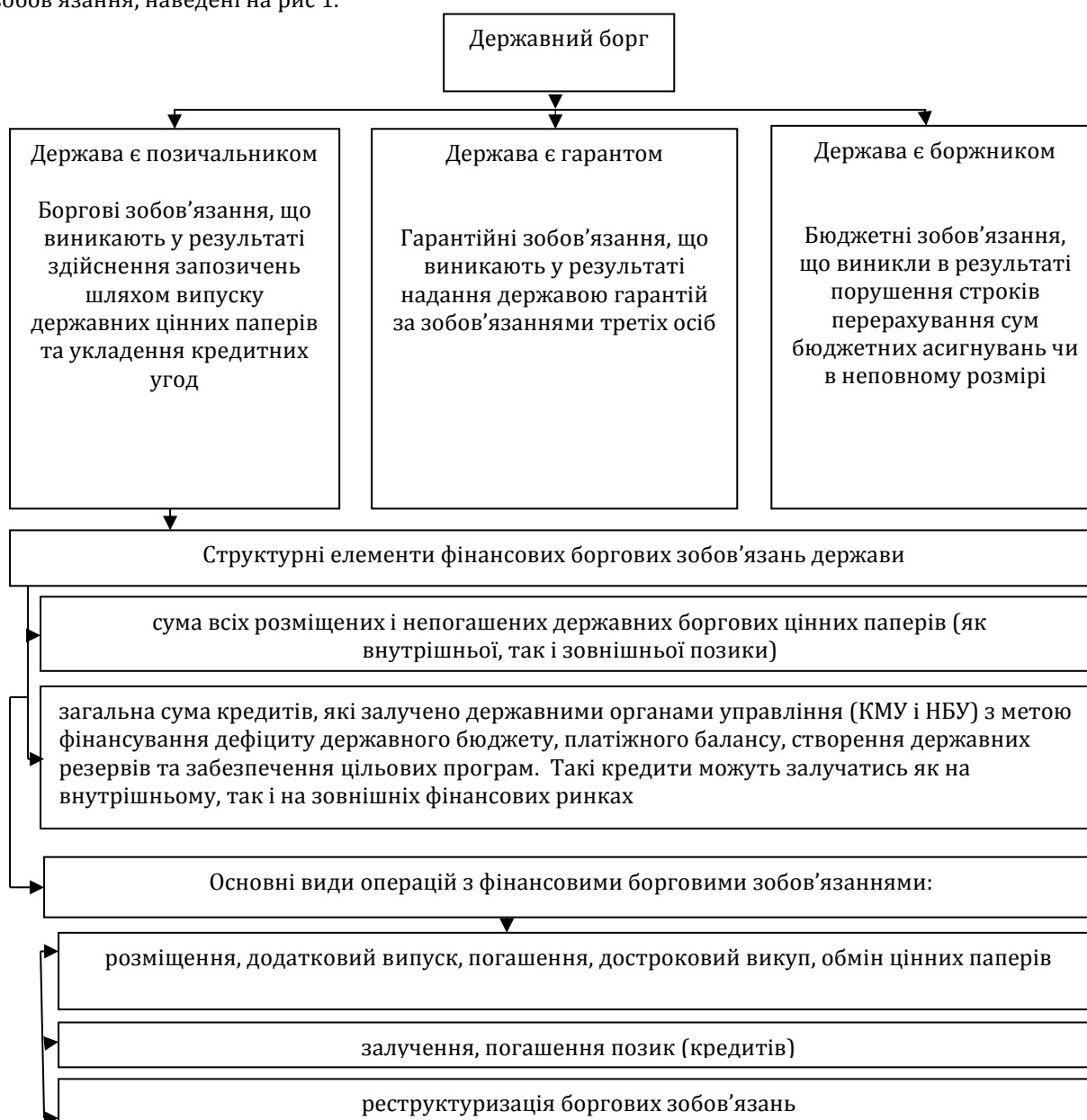

Рис. 1. Структура державного боргу за видом боргового зобов'язання*

*За даними [1, с. 77 – 78; 3].

Фінансові боргові зобов'язання – це складна економічна категорія, яка класифікується за об'єктами боргових відносин, за формою утворення та термінами зобов'язань.

Об'єктами боргових відносин виступає держава в особі органів державної влади, юридичні і фізичні особи, уряди іноземних держав та міжнародні фінансові організації. Формування державних фінансових

боргових зобов'язань відбувається у формі кредитних угод і договорів та емісії державних цінних паперів. У часовому розрізі виділяють: короткострокові (до 1 року), середньострокові (до 5 років), довгострокові (до 30 років) боргові зобов'язання.

Вплив цього явища на соціально-економічні процеси різноманітний. Позитивними названі такі наслідки, які не знижують соціальну стабільність у суспільстві. До них можна зарахувати такі:

- державні запозичення є неінфляційним джерелом фінансування дефіциту бюджету;
- державні запозичення сприяють прискоренню соціально-економічного розвитку країни;
- випуск боргових зобов'язань сприяє залученню заощаджень населення, а також тимчасово вільних фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів, нормалізуючи при цьому грошовий обіг у країні;
- взаємні боргові зобов'язання різних країн можуть стати фактором зміцнення міжнародного співробітництва.

Фінансові боргові зобов'язання держави є одним із видів фінансових зобов'язань, тому держава як зобов'язаний суб'єкт повинна виконувати повною мірою свої зобов'язання та діяти в інтересах кредитора. В основу цього поняття покладено обов'язок уряду держави виплатити боргове зобов'язання перед відповідними кредиторами, яке виникло внаслідок запозичень та випуску державних цінних паперів. Оскільки такі операції виконуються з метою акумуляції фінансових ресурсів і подальшого використання для публічних цілей, у тому числі й для фінансування дефіциту Державного бюджету, відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням запозичень та випуском і розміщенням державних цінних паперів, безумовно належать до фінансових. Такі висновки запропоновано в наукових працях [2, с. 43, 7, с. 15, 1, с. 75] та розвідках інших відомих учених, які досліджували шляхи їх формування та розвитку. Це підтверджує і той факт, що випуск державних цінних паперів регулюється бюджетним законодавством, зокрема Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік, де визначено обсяги емісії для конкретного бюджетного року.

Необхідно наголосити на тому, що держава є суб'єктом фінансових відносин та діє через систему державних органів (Верховну Раду України, Міністерство фінансів України, Державну казначейську службу, Державну фіскальну службу, Державну фінансову інспекцію), проте її фінансові зобов'язання є зобов'язаннями окремого суб'єкта, а не окремих органів. Як зазначає О. Семчик, держава реалізує свої фінансові права, використовуючи певні засоби та способи, які утворюють механізм реалізації функцій держави та компетенції її органів [8, с. 95 – 96].

Особливістю фінансових боргових зобов'язань є те, що при їх виникненні реалізуються окремі методи фінансової діяльності держави, зокрема добровільно-поворотний [7, с. 16], який передбачає залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів юридичних та фізичних осіб у вигляді державних позик, оформлених державними цінними паперами, також мобілізацію коштів на основі міжнародного кредиту. Відносини, що при цьому виникають, мають кредитний характер та фіксують фінансове боргове зобов'язання держави. Таким чином держава має перед фізичними та юридичними особами власні фінансові зобов'язання: боргові, бюджетні та гарантійні механізми, – втілення яких повинно обов'язково здійснюватися, як і зобов'язаними суб'єктами щодо держави.

Саме у процесі виконання державою функцій розподілу ресурсів виникають боргові відносини, спрямовані на фінансування існуючих суспільних благ. Використання боргових зобов'язань у межах поточних потреб, на відміну від інвестицій, призводить до накопичення заборгованості, яка повинна погашатися за рахунок майбутніх податкових і неподаткових надходжень до бюджету без створення передумов до подальшого зростання економіки. При цьому в стабільно функціонуючій економіці збільшення державного боргу компенсується зростанням валового внутрішнього продукту. Тому виникає необхідність організації ефективного управління борговими зобов'язаннями, яке повинно бути комплексним і охоплювати регулювання запозичень із застосуванням різних схем підтримки ринку державних цінних паперів, поліпшенням рейтингу позичальника, інвестиційним розміщенням позикових коштів з урахуванням особливостей планування, формуванням боргу. Отже, такий контроль та ефективне управління борговими зобов'язаннями дозволить знизити вплив різного роду ризиків на безумовне виконання державою своїх зобов'язань.

Виникнення і збільшення державних фінансових боргових зобов'язань залежить від причин та факторів, виокремлених нижче.

Вважаємо, що боргові зобов'язання дають змогу диверсифікувати надходження ресурсів, необхідних для фінансування державних видатків на час від моменту отримання до моменту повернення. Важливим є те, на яких умовах дозволені запозичення. Якщо економічні інтереси майбутніх платників податків не представлено при прийнятті рішення про отримання державою кредиту, тоді нинішні платники податків схильні підтримувати процес державних запозичень. У такий спосіб тягар погашення кредитів лягає на наступні покоління платників податків. Здійснені державою видатки в певний момент часу можуть також надати суттєву вигоду для майбутніх платників податків. У цьому випадку можна погодитися фінансувати поточні видатки за рахунок запозичених коштів, а податковий тягар перекласти на тих, які стануть «вигодонабувачами» поточних державних витрат.

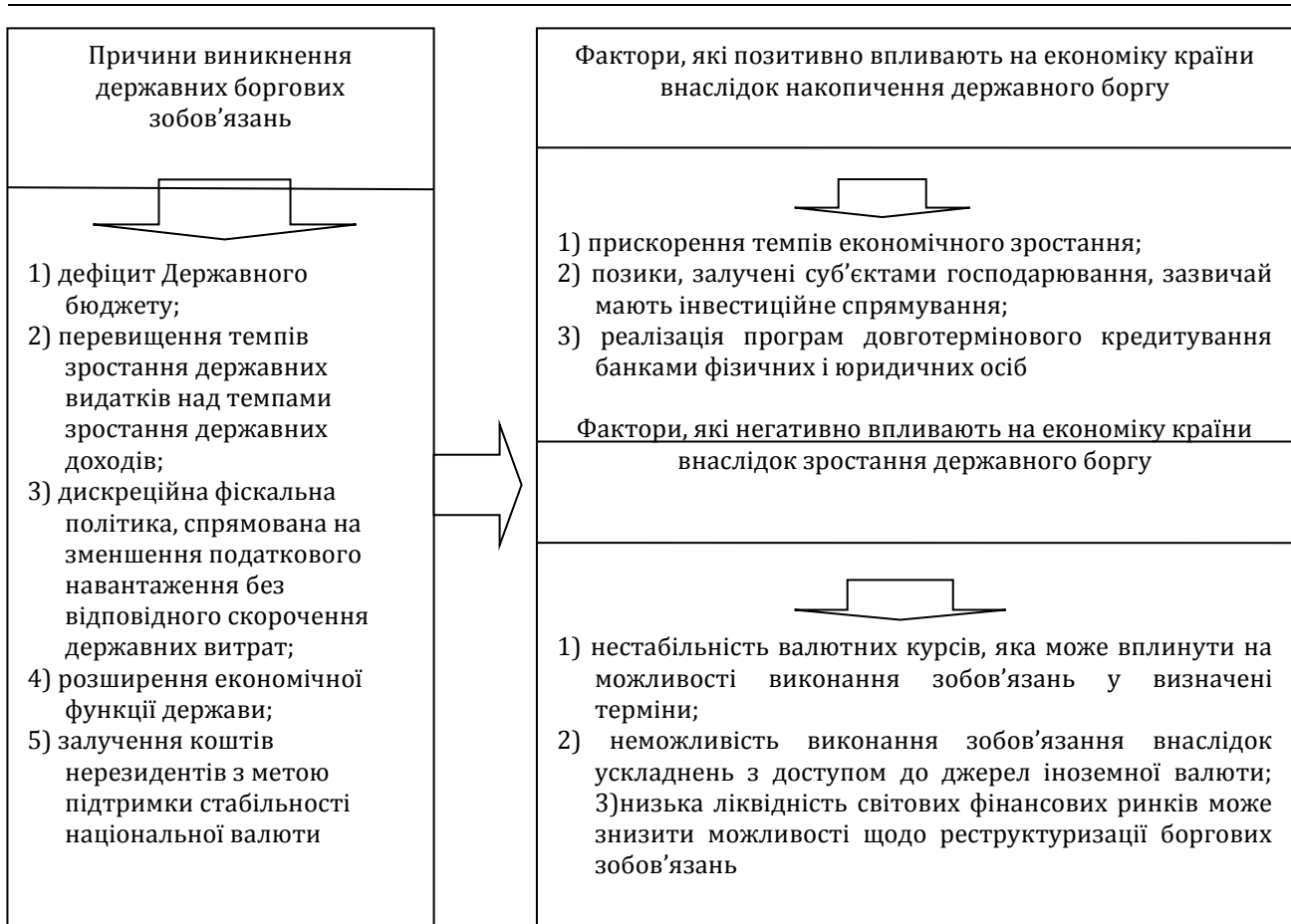

Рис. 2. Причини виникнення державних фінансових боргових зобов'язань*

* Побудовано на основі [9, с. 23 – 26].

Висновки та перспективи подальших розвідок

Характеризуючи різноспрямований вплив державних боргових зобов'язань на економічний розвиток країни, виокремлюємо як позитивні їх сторони: безмісійне поповнення доходів бюджету, нормалізацію грошового обігу в країні, зростання доходів організацій і населення, збільшення податкових надходжень до бюджету держави, потенційні можливості для економічного зростання, так і негативні: боргові виплати знижують можливості вирішення найважливіших соціально-економічних проблем, а в довгостроковій перспективі можуть чинити депресивний вплив на зростання ВВП та обмежувати інвестиційні можливості в народному господарстві.

Список літератури

1. Перепелиця, М. Види фінансових зобов'язань держави / М. Перепелиця // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – №1. – С. 74-78.
2. Жиленко, С. Підходи до визначення поняття «державний борг» / С. Жиленко, О. Ляховець // Бізнес – Інформ. – 2014. – № 1. – С. 42-46.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>.
4. Орлюк, О. Фінансова енциклопедія / О. Орлюк, Л. Воронова, І. Заверуха ; за заг. ред. О. Орлюк. – К.: ЮрінкомІнтер, 2010. – 472 с.
5. Вахненко, Т. Державний борг України та його економічні наслідки / Т. Вахненко. – К.: Альтерпрес, 2000. – 152 с.
6. Козюк, В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія / В. Козюк. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 238 с.
7. Трубіна, М. Фінансова діяльність держави: підходи до видозмінення наукових аспектів пізнання / М. Трубіна // Фінансове право. – 2014. – №4. – С. 13 – 16.

-
8. Семчик, О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин: моногр. / О. Семчик. – К.: Юрид. думка, 2006. – 116 с.
 9. Біттер, О. Актуальні проблеми дослідження державного боргу України та пропозиція заходів по управління ним / О. Біттер, Л. Чалапко, І. Кобзарук// Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 16. – С. 22 – 26.

References

1. Perepelytsya, M. (2015). Vydy finansovykh zobov'yazan' derzhavy. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 1, 74-78.
2. Zhylyenko, S., Lyakhovets', O. (2014). Pidkhody do vyznachennya ponyattya «derzhavnyy borh». *Biznes-Inform*, 1, 42-46.
3. *Byudzhethnyy kodeks Ukrainy*. (2016). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>.
4. Orlyuk, O., Voronova, L., Zaverukha, I. (2010). *Finansova entsyklopediya*. Kyiv: YurinkomInter.
5. Vakhnenko, T. (2000). *Derzhavnyy borh Ukrainy ta yoho ekonomichni naslidky*. Kyiv: Al'terpres.
6. Kozyuk, V. (2002). *Derzhavnyy borh v umovakh rynkovoyi transformatsiyi ekonomiky Ukrainy*. Ternopil': Kart-blansh.
7. Trubina, M. (2014). Finansova diyal'nist' derzhavy: pidkhody do vydozminennya naukovykh aspektiv piznannya. *Finansove pravo*, 4, 13-16.
8. Semchyk, O. (2006). *Derzhava yak subyekt finansovykh pravovidnosyn*. Kyiv: Yurydychna dumka.
9. Bitter, O., Chalapko, L., Kobzaruk, I. (2016). Aktual'ni problemy doslidzhennya derzhavnoho borhu Ukrainy ta propozytsiya zakhodiv po upravlinnya nym. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 16, 22-26.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2016 р.